

Lära om taktik

Några tankar om utbildning och undervisning i taktik

av Ulf Högström

ARMÉNS FRÄMSTE FÖRETRÄDARE generalmajor Berndt Grundevik¹ betonar betydelsen av taktik och skriver i sitt förord till förhandsutgåvan av Reglemente för mar-koperationer,² RMO:

Taktiken är avgörande för markstridsförbandens förmåga vid insats, och ett av de viktigaste styrmedlen för utveckling av vår förmåga.

Taktik är en central del i de kurser inom krigsvetenskapen som bedrivs på Försvarshögskolan och ämnesplanen för krigsvetenskap³ anger att: ”Den militära professionen har tydliga drag av praktisk, procedurrell och tyst kunskap, särskilt när det gäller krigskonst som består av strategi och taktik vilka utgör kärnan i krigsvetenskapen”. Det finns självklart även andra delar av krigskonsten som är viktiga för en officer såsom ledarskap och teknik, men kärnan i ämnet krigsvetenskap är strategi och taktik.

Denna text är inte avsedd att förklara vad taktik är eller hur taktik utövas, den handlar istället om hur man utbildar i taktik, *att lära om taktik*.⁴

Området taktik är omfattande, beskrivningar av taktik återfinns dels i våra reglementen men även i annan litteratur. Dessa beskrivningar bygger till stor del på nedtecknade krigserfarenheter och andra erfarenheter som analyserats och bearbetats.

Man har försökt ta tillvara generella lärdomar och principer så att dåtidens erfarenheter kan användas i nutid och framtid. För att utveckla reglementen och därmed ny taktik har även omfattande studier och systematiska försök genomförts, d v s vi har utgått från principerna om beprövad erfarenhet och vetenskaplig grund. Det finns tyvärr även exempel där enstaka personliga erfarenheter eller direkta översättningar av utländska reglementen fått styra framtagandet av taktik. Källkritisk granskning av undervisningsmaterialet är därför i detta ämne lika viktigt som i all annan utbildning och utveckling.

Taktikutbildning är kopplad till den militära professionsutbildningen av officerare, därmed är frågan om progression inom yrket och utbildningen viktig. När ska officeren lära sig vad inom taktik och hur sker fördjupning? Finns det nivåer eller andra naturliga steg inom taktikutbildning?

Det finns ett antal beprövade undervisningsmetoder inom den militära pedagogiken som använts under lång tid⁵ och som professionen funnit vara användbara. Applikatoriska exempel, fältövningar, stabstjänstövningar och krigsspel är sådana metoder. Alla dessa metoder genomförs på olika sätt. Troligen har metoderna utvecklats och gått i arv inom institutionerna. Självklart används även andra pedagogiska metoder inom den

militära utbildningen såsom lektioner, föreläsningar och litteraturstudier av militärhistoria, teknik, ledarskap och militärteori. Vad har dessa metoder för gemensamt pedagogiskt sammanhang och vad ska den lärare som ska undervisa i taktik tänka på?

Det övergripandet syftet med denna text är att öka förståelsen för lärandet om taktik. Att förstå sammanhang och hur en lärare bör tänka när han förbereder och planerar sin undervisning. Innehållet måste därför bli av generell natur. Teoretisk grund för denna text är den militärteori som är allmänt erkänd inom krigsvetenskapen.⁶

Begreppet Taktik

Det finns flera definitioner av begreppet taktik, en klassisk definition återfinns i Arméreglemente del 2 (AR2 95):⁷ *Taktik är förmåga att utnyttja förband för genomförande av strid eller stöd av denna.* Definitionen är enkel och betonar förmåga och genomförandet av strid eller stöd av strid. Officerens roll är att leda förband som ska genomföra strid och därmed utöva taktik.

Det nyare reglementet RMO definierar taktik:⁸

Taktik är konsten att medvetet välja mellan och samordna medel och metoder i en given situation för att uppnå uppsatta mål. Taktik genomförs inom ett begränsat område och under begränsad tid för att avgöra en strid eller annan verksamhet till egen fördel.

Denna definition är mer omfattande och har vidgat synen på taktik till att omfatta mer än ”bara” strid och stöd av strid utan även annan verksamhet samt kopplingen till tid och rum. Går man lite längre tillbaka i tiden så definierar Carl von Clau-

sewitz i sin bok *Om kriget*⁹ taktik enligt följande:

Enligt vår indelning utgör taktiken läran om stridskrafternas användning i strid och strategin läran om stridens utnyttjande för att nå krigets syfte.

Definitionen reder ut kärnan i taktiken samtidigt som Clausewitz förhåller sig till det andra viktiga begreppet inom krigskonsten d v s strategi. Intressant är även att han använder ordet *läran om*. Därmed blir taktik ett ämne som officeren ska lära sig, avseende hur han ska använda sina stridskrafter i strid. Men han måste även förstå strategin eftersom kriget har ett syfte och mål. Clausewitz klassiska definition är central för förståelsen av begreppets betydelse.

En annan egenhet med att *lära om taktik* är att varje strid är unik avseende tid, rum, syfte och motståndare. Det finns inga reglementen eller annan litteratur som kan fungera som ”manualer” och ge lösningar i varje unikt fall. Men det finns generella principer avseende hur man bör utnyttja sina stridskrafter på ett klokt sätt. Dessa principer måste dock omsättas och bearbetas till lösningar i det specifika fallet. Taktik handlar därmed till stor del om *positiv problemlösning*, att tänka kreativt genom att se lösningar som dessutom måste vara tillräckligt unika så att motståndaren kan besegras. Duellen mot en motståndare är central i taktiken. Egna åtgärder följs alltid av motåtgärder från motståndaren. Taktik är att kunna påtvinga någon sin vilja.

Taktik är inte bara att manövrera mot motståndaren. För att kunna utnyttja sina medel d v s stridskrafter krävs kunskaper om olika system och funktioner inom förbandet. Dessa system bildar dessutom system av system på högre förbandsnivå. Varje sådan funktion kräver särskild kom-

petens, ex ledning, underhåll, indirekt bekämpning, sjukvård, fältarbeten m m. Det är inte möjligt att vara expert inom alla dessa områden, men en god taktiker måste ha en bred förståelse och kunskap om systemen och funktionernas förutsättningar och hur de samordnas och samverkar inom ramen för den uppgift förbandet ska lösas.

Taktik kan indelas i *elementär taktik* som omfattar grunderna för vapenslagens¹⁰ och funktionernas taktik och i *använd taktik* där motståndaren och terräng tillkommer. Det är även möjligt att använda *lägre och högre taktik* eller en specifik *funktions taktik*.¹¹

Teoretisk taktik är ett begrepp som använts tidigare som syftade till att öka förståelsen för de faktorer som påverkar taktiken, med teoretiskt avsågs då resonemangsmässigt. Teoretisk taktik kan nog idag sägas rymmas inom den ordinarie militärteorin och ämnesplanen för krigsvetenskap definierar militärteori enligt följande:

De militära erfarenheterna skildras ofta genom andra ämnen. Militärteorin omsätter dessa kritiskt genom att systematiskt ifrågasätta militära uppfattningar och föreställningar. Militärteorin är därför inte förutsäggande utan snarare intellektuellt strukturerande.

Militärteorins koppling till taktik ger slutsatsen att utbildning i taktik inte bara handlar om praktik eller att utöva ett hantverk. Det finns även ett stort inslag av kritiskt förhållningssätt och intellektuellt tänkande. Militärteorin är därmed ett stöd för utbildning i taktik som hjälper oss att hantera taktiska erfarenheter på ett systematiskt och vetenskapligt sätt.

Arne Baudin betonar i sin text om taktik¹² att taktik och strategi är att tänka och att kunna välja och utnyttja de vapen och

system som ingår i en krigsmakt. För detta krävs ett livslångt lärande. Att *tänka och välja* anser jag vara en bra sammanfattning om vad taktik handlar om.

Utbilda i taktik

Av de metoder som traditionellt används vid utbildning och undervisning i taktik är applikatoriska exempel, applex, en metod som troligen har använts under mycket lång tid och kan ses som motorn i utbildningen. Applex kan beskrivas som praktikfall med ett scenario och läge samt en tydligt definierad uppgift med tilldelade resurser.¹³ Enligt svenska akademins ordlista betyder *applikatorisk*, pedagogik som avser tillämpning i praktiken av inhämtade kunskaper.¹⁴ Vilket ger vid handen att det handlar om en problemlösande läroform. Problemlösande eftersom det inte räcker med enbart kunskaper utan dessa måste även kunna tillämpas under olika förutsättningar, och det är det applikatoriska exemplet som ger dessa förutsättningar.

Det är känt att det redan tidigt vid utbildning av officerare studerades äldre slag och fälttåg såsom exempel på hur föregångarna löst uppgifter, d v s man utnyttjade den empiri inom yrket som var känd och dokumenterad. Troligen är det ur denna form vi sedan utvecklade de mer omfattande applikatoriska exempel där inte bara historiska slag användes utan även framtida eller planerade tillämpningar. Krigsplanläggning¹⁵ utnyttjades som grund för att anpassa exemplet till den praktik som officeren skulle lösa efter utbildningen. Applikatoriska kurser genomfördes vid Krigsskolan Karlberg redan under 1800-talet.

Applex finns dessutom med inom andra militära metoder såsom krigsspel, stabstjänstövningar och fältövningar. Applexet är då den grund och förutsättning man

utgår från. Metoderna tillför sedan ytterligare miljöer eller moment. Krigsspel tränar på duellen mot en motståndare. Stabstjänstövningen ger miljöträning och organisation. Fältövningen lyfter in applexet i verklig terräng och geografi.

Applexet är uppbyggt för att likna de uppgifter den studerande officeren ska möta efter utbildningen avseende planering och genomförandet av en militär operation. Traditionellt har även krigsplanering använts som grund. Fördelen med detta är att den studerande redan under utbildningen förbereds för sina krigsuppgifter. Problemet med att använda skarp planering är att den är hemlig och sekretessbelagd vilket kan vara svårt att hantera i en utbildningssituation. Den ”skarpa grunden” skapar dock realism och trovärdighet åt utbildningen vilket gör att den studerande får hög motivation.

Att den studerande upplever engagemang och intresse för den uppgift han/hon ska lösa är en viktig faktor som läraren måste ta i beaktande vid framtagandet av applexet. Paul Ramsden betonar i sin första princip för effektiv inläring att den studerande måste känna ett genuint intresse för ämnet och därmed blir lärandet ett nöje för den studerande.¹⁶ Taktik är kul!

Ett sätt att undvika problemet med sekretess är att utnyttja fiktiva scenarior som liknar de skarpa men där Ortsnamn eller namn på länder ändrats så att realismen finns kvar men sekretessen är borta. Utbildningsmaterialet kan därmed användas mer flexibelt. Ett applex är i grunden ett militärt problem som den studerande ska planera för att lösa. Den studerande kan lösa problemet enskilt eller i grupp. Det finns särskilda metoder framtagna som den studerande kan använda som stöd för denna planering. Den svenska armén använ-

der en metod för planering under tidspress (PUT) framtagen av Peter Thunholm vid Försvarshögskolan,¹⁷ men det finns även ett stort antal andra metoder som utvecklats i olika länder.

I grunden har dessa metoder samma gemensamma nämnare och kan beskrivas i följande generella steg:

1. Analysera uppgiften, formulera problemet
2. Identifiera utgångsvärden, fakta
3. Gör överväganden, vilka alternativ finns
4. Besluta, välj
5. Utveckla till en plan för genomförande

Dessa steg skiljer sig egentligen inte från annan vetenskaplig problemlösning och är en blandning av kvantitativa och kvalitativa metoder. För att lösa ett komplext militärt problem krävs beräkningar i form av tidsberäkningar, logistikberäkningar och beräkningar av motståndarens kapacitet, dvs kvantitativ metod men det krävs även en kvalitativ analys för att kunna bedöma, värdera och göra antaganden utifrån en rad ganska osäkra förutsättningar och förhållanden. Metoden i detta fall är ett medel och inget mål. Att använda metodologi med integrerade kvantitativa och kvalitativa inslag är idag inget ovanligt inom vetenskapsvärlden.¹⁸ Vid konstruktionen av applexet måste det därför innehålla ett tillräckligt stort problemområde så att den studerande kan tillämpa ovan metod. Dvs en uppgift som kräver analys om vad som ska göras och varför, tillräckligt med utgångsvärden, fakta, oklarheter samt möjligheten att lösa uppgiften på mer än ett sätt. Således olika möjliga handlingsalternativ. Den studerande måste tänka och välja vilket är kärnan i taktisk utbildning.

Ett vanligt sätt att utbilda i taktik är att följa metoden för lösning av problemen.¹⁹ Metoden används då som en ledstång och läraren handleder steg för steg. Detta är inte fel, men det finns en risk att man tappar själva kärnan i den taktiska utbildningen. Det är viktigt att man är medveten om vad det är man lär ut. Lär jag ut en metod eller lär jag den studerande att tänka taktik? Lärandet måste vara i fokus, Knud Illeris definierar lärandet enligt följande:

Lärande är varje process som hos levande organismer leder till en varaktig kapacitetsförändring som inte bara beror på glömska, biologisk mognad eller åldrande.²⁰

Lärandet är en process där resultatet är att man lärt sig något och detta innebär en kapacitetsförändring. Vid val av medel och metoder måste alltså läraren vara klar över vad målet är med lärandet.²¹ Målet med utbildning i taktik är att den studerande tränas i att tänka taktik. För att kunna tänka taktik måste metoden fyllas med innehåll.

För att beskriva utbildningen i taktik ska jag ge ett exempel på "innehåll" i ett taktiskt tänkande. Jag behandlar endast STEG 1 och 2 således inte hela planeringen eller bedömandet.

STEG 1 i all militär planering är alltid att noggrant analysera den uppgift man blivit tilldelad. Taktiska uppgifter kan verka enkla men de ingår alltid i ett större sammanhang. Detta sammanhang är oerhört viktigt att man förstår innan processen fortsätter. Det krävs ett kritiskt tänkande och att problemet formuleras i ord eller text. Ofta förs dessutom en dialog med högre chef. Att inse sammanhang kan exempelvis vara syftet med uppgiften både direkt och indirekt. Finns det underförstådda delar i uppgiften? Vilka tidsramar råder? Oerfarna chefer har ofta för bråttom med detta steg och missar

ibland centrala delar i förståelsen av problemet. Är problemet rätt identifierat och förstått brukar tillvägagångssättet komma naturligt, d v s hur uppgiften ska lösas. Två grundfrågor kan användas som stöd i denna process: *Vad handlar det om? Vad ska jag åstadkomma?*

STEG 2 är att analysera fakta eller utgångsvärden. "TTT" står för begreppen *tiden, terrängen och trupperna*,²² med trupperna avses egna och motståndarens stridskrafter. "TTT" fokuserar på tre grundläggande begrepp eller element, dessa tre element är tillsammans med analysen av uppgiften centralt i en taktisk problemlösning.

I traditionella utvecklade planerings- och problemlösningsmetoder såsom PUT ingår självklart dessa tre delar som naturliga i just bedömningen av utgångsvärden. Värderingen av utgångsvärdena leder fram till övervägande av olika taktiska alternativ som är en grund för beslutsfattningen (steg 3 och 4).

Clausewitz säger att *strategin bestämmer plats och tidpunkt för striden liksom vilka stridskrafter som ska delta*.²³ Platsen väljs i terrängen. Terrängen värderas för att denna plats ska kunna väljas och hur den ska användas. Tidpunkt bygger på tidsberäkningar av att samla stridskrafterna till platsen där striden ska genomföras. Valet av stridskrafter bygger på en värdering av förmåga och antal.

I teorier om markoperationer är terrängen en avgörande del. Terrängen ger markkriget dess karaktär. Terrängen sätter gränser men ger också möjligheter för den som kan utnyttja den effektivt.²⁴ För att man ska kunna värdera terrängen krävs erfarenhet och kunskaper. Bärighet och rörlighet för fordon, möjligheter att verka med olika vapensystem, möjligheter till skydd och skyl, höjdöverläge, kanaliserande par-

tier och viktiga knutpunkter är exempel på faktorer som måste värderas.

Terrängen är en del av rummet. Lägre förband värderar terräng. Högre förband värderar terräng och rum.

Nära kopplat till terrängen är tiden och rörelsen. Traditionella tidsberäkningar behandlar terrängens påverkan på stridskrafternas förmåga att förflytta sig i terräng. En värdering av terrängens möjligheter till rörelse är därmed avgörande för att man ska kunna utföra korrekta tidsberäkningar. Denna värdering ställer i sin tur krav på att erfarenhetsvärden finns att tillgå på olika förbandstypers förmåga till rörelse i olika terrängtyper. Enklast blir dessa beräkningar när fasta transport- och kommunikationsmedel såsom fordon på vägar, tåg eller flyg kan utnyttjas. I dessa fall blir beräkningarna så pass exakta att tidtabeller kan konstrueras. Mer problematiskt blir det när förflyttningar ska ske i svårare terräng med inget eller dåligt vägnät, finns det dessutom en fientlig påverkan blir dessa beräkningar mycket svårförutsägbara beroende på det stora antalet inflytelser eller friktioner.

Stridskrafterna eller trupperna är själva förutsättningen för striden. Överlägsenhet i antal är en vanlig förutsättning för seger. Men den måste vara tillräckligt stor för att uppväga övriga inverkan omständigheter.²⁵ Övriga inverkan omständigheter är exempelvis; moral eller viljan att slåss, fysiskt stridsvärde, utbildningsnivå, vapen och utrustningsnivå. Omständigheter som ständigt förändras och påverkas beroende på stridens friktioner eller ledarens förmåga att påverka vilja.

Man måste värdera dessa tre element samtidigt och mot en motståndare som även han påverkas av samma tre element. Analysmodellen kan användas i grundläggande stabsutbildning för att påvisa det "hantverk" som krävs i både taktiska och opera-

tiva staber för att klargöra grundläggande utgångsvärden innan alternativjämförelser eller taktiska beslut fattas.

Denna beskrivning visar att den studerande måste behärska en hel del kunskaper om vapensystem, funktioner, förmågor och terrängvärdering. Det räcker alltså inte med att behärska enbart en metod.

En ung nybliven officer behöver kunna lösa taktiska problem som omfattar relativt konkreta situationer, exempelvis en pluton med tre fordon på patrulluppdrag längs en väg. När kan sammanstötning ske med motståndaren? Vad innebär den terräng han framrycker i? Dessa problem kan verka enkla men strid är alltid svårt oavsett nivå. I den lilla striden krävs ofta snabba beslut med kort tid för planering och tankearbete. Dessutom är han i striden, generalen är ut-
anför striden.

På de högre förbandsnivåerna ser problemen annorlunda ut. En officer som arbetar i armékårsstab måste kunna hantera ett problemområde som omfattar ca 30 000 människor och tusentals fordon. Ofta komplicerade miljöfaktorer och logistiska förhållanden samt en nära koppling till politisk beslutsnivå, folkrätt liksom andra civila aktörer. Självklart skiljer sig dessa förutsättningar från den unge officerens värld och kräver betydligt större erfarenheter och kunskap. Men båda exemplen handlar om taktik, om hur förbanden ska ledas och vilka tillvägagångssätt som ska väljas, det som skiljer är egentligen hur nära officeren är själva genomförandet och omfattning i tid och rum. Denna skillnad mellan nivåer skapar en progression i yrket som utbildningen i taktik måste ta hänsyn till.

Ett traditionellt sätt att beskriva progression inom officersutbildningen är just att koppla taktikutbildningen till förbandsnivåer. Den unge officeren börjar med utbildning till plutonchef därefter kompani, batal-

jon och sedan högre förbandsnivåer brigad, division och kår. Detta fungerade bra i vår gamla krigsorganisation²⁶ där all dessa nivåer fanns och inte ändrade sig nämnvärt mellan åren. Detta system medförde även att de studerande hade samma nivå av förkunskaper och erfarenheter när de startade utbildningen. Idag återfinns dessa nivåer inom EU och Nato, men i Sverige endast vissa delar. Det är således viktigt att i utbildningen avhandla hela spektret. En officer kan inte starta på ”kärnivå”. Det måste finnas en progression och stegvis utbildning som är anpassad till de behov som föreligger.

Ämnesplanen kopplar progressionen till de akademiska nivåerna grund- och avancerad nivå och att det handlar om förmågan att lösa komplexa och komplicerade situationer inom taktiken och strategin.²⁷ De akademiska nivåerna innebär att den studerande ska kunna bygga vidare på sina kunskaper och färdigheter samt att det på de högre nivåerna finns ett djup och en ökad komplexitet med betoning på analys och syntes, d v s två officerare kan studera samma taktiska företeelse men de gör det med olika perspektiv och djup. Det bör inte

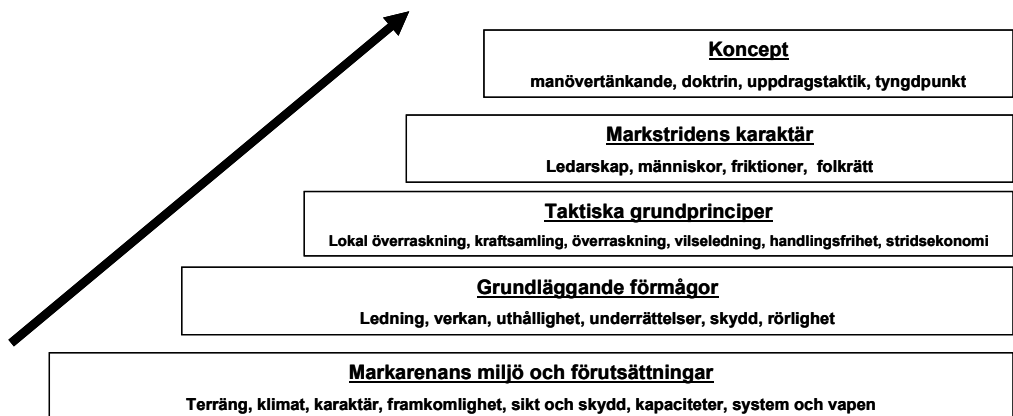
finnas något motsatsförhållande med detta mer akademiska synsätt jämfört med den traditionella militära nivåindelningen av utbildningen. I grunden krävs att utbildaren gör en noggrann analys av de studerandes förutsättningar och erfarenheter innan utbildningen startar och att de medel som ska användas exempelvis applex anpassas efter denna analys.

Välformulerade lärandemål i de olika kursplanerna som är avvägda mellan nivåerna är en förutsättning för att progressionen ska fungera. För officersutbildningen krävs därför att någon har ett övergripande ansvar från Officersprogrammet, OP, till Högre Stabsutbildning, HSU, inkl alla kurser däremellan.

Ett ytterligare sätt att beskriva progression inom taktik är att använda militärteorin. Centrala begrepp kan användas för att visa hur utbildningen kan stegras samt fördjupas. Nedanstående bild ger ett exempel på en sådan stegrad kunskapstrappa.

Det är viktigt att påpeka att de olika stegen inte kan användas som ”enskilda kurser” utan de måste ses som en helhet. Inslag av alla delar bör finnas med i alla taktiska

PROGRESSION I TAKTIK

kurser men med olika grader av konkretisering och djup. På högre nivå kan en större del av abstraktion användas medan man på grundnivå behöver exemplifiera och konkretisera begreppen.

Att planera en taktisk kurs omfattar naturligtvis mer än att utveckla ett applex. Kursen behöver en kursplan, litteratur, lektioner och föreläsningar, schemaläggning med anpassad studiebelastning och utarbete av examination samt kursvärdering. Det applikatoriska exemplet är dock den viktigaste delen av den taktiska kursens pedagogiska upplägg och i *bilaga 1* finns en översiktlig beskrivning av en möjlig process för framtagning av applex.

Centralt i en taktikutbildning och därmed i ett applex är förmågan att lösa militära problem. Det är viktigt här är att utbildningen inte bara fokuserar på ”problem” i negativ bemärkelse utan att den studerande tränas i att se möjligheter och ta initiativ vilket är grundläggande i manöverteorin.²⁸ En bra tankemodell när man ska konstruera det taktiska problemet är att den studerande ska tvingas att ta ställning till ett *dilemma* d v s att välja mellan två eller tre möjliga lösningar varvid samtliga är möjliga att genomföra.

Den studerande måste känna att problemet är intellektuellt utmanande. Processen kan liknas med det som benämns som problemstyrt förhållningssätt inom vetenskapen där teori och metod bör springa ur det problem forskaren lyfter fram.²⁹

Diskussion om metoder

Vad innebär då ”lära om taktik” och hur ska man förhålla sig såsom lärare. Att en taktikutbildning måste vara en problembaserad läroform är tydligt. Lösa problem måste här ses i en positiv form d v s hitta lösningar. Vissa menar kanske att militärer löser upp-

gifter och inte problem, men det anser jag vara en felaktig tolkning. En militär uppgift inom ramen för en större operation är alltid komplex och ingår i ett större sammanhang. Officeren måste på väldigt kort tid kunna analysera problemet, hitta lösningar samt fatta ett beslut, ett beslut som om det är felaktigt kan resultera i förluster av människoliv. Detta gör officersutbildning och dess taktikutbildning unik.

Metoden *problembaserat lärande*, PBL, utvecklades under 60-talet och är relativt känt inom svensk högskoleutbildning.³⁰ PBL utgår från ett problemlösande förhållningssätt varvid de studerande själva ska ta ansvar för sitt arbete. Arbete i grupp är vanligt. Ett underliggande syfte är att lära sig att lära och ett eget kritiskt förhållningssätt till kunskap.³¹ Andra intressanta delar av denna metod är att den studerande ska ta initiativ till eget kunskapssökande utifrån kunskapsmålen som måste vara noggrant beskrivna. Problemet eller uppgiften är central inte innehållet i en viss bok.

Denna metod känns ur ett officersperspektiv naturlig och en stor del av den traditionella militära pedagogiken följer dessa principer. En officer som ska lösa ett taktiskt problem måste kunna tänka självständigt med uppgiftens syfte i fokus. Arbete i grupp d v s stabsarbete är också självklart eftersom effekten av gemensamma erfarenheter blir större än enstaka individers arbete. Å andra sidan så ska varje officer kunna ta självständiga beslut. Militära beslut och planering är normalt tidskritisk verksamhet. Detta gör att officeren måste tränas i de metoder som empirin visat spar tid och leder till ett acceptabelt resultat. Metoden är också ett gemensamt språk. En viktig del i militär problemlösning är därför tidskrav. Det får aldrig finnas obegränsat med tid för att lösa uppgiften. Uppgiften ska lösas inom tilldelad tid.

Handledarens roll är viktig vid taktikutbildning. Möjligen måste en handledare i taktikutbildning vara mer aktiv än den mer fria PBL-metoden, men i båda handlar det om att stimulera och vägleda.³² Den militära lärarens roll är inte att presentera färdiga ”lösningar” eller servera ”svar”. Det handlar om att handleda yngre kollegor så att de lär sig att tänka självständigt och därmed lösa problem. Handledarrollen är känslig och kräver erfarenhet och mognad. Balansen mellan att direkt utbilda och fylla på ett kunskapsbehov eller att låta processen fortsätta och ta lite längre tid är svår.

Flexibilitet är nog ett nyckelord samt delaktighet och omsorg om de studerande. Delaktighet och omsorg är en viktig princip för effektivt lärande.³³

Begreppet *case-undervisning* används inom högskolepedagogiken och är en metod som innebär att man utgår från ett konkret fall som innehåller någon form av beslutsdilemma. Seminariet är viktigt i case-undervisning och läraren ska aktivt förbereda seminariet med en frågestruktur.³⁴ De studerande förbereder sig innan seminariet genom egna studier av ”caset” och litteratur. Därefter diskuteras ”caset” under ledning av läraren i en seminariegrupp.

Metoden vid FHS när historiska exempel används under utbildning är fallstudier. Fallstudier är inte samma sak som case-metodik. Fallstudiemetodiken inom krigsvetenskapen har använts under ett antal år och har sin egen tillämpning. En fallstudie i krigsvetenskap utgår från ett problem eller frågeställning. Den studerande fördjupar sina kunskaper i fallet och analyserar problemställningen. Tillämpning kan flexibelt användas beroende på det pedagogiska syftet. Ibland bör generella sammanhang lyftas fram, men ofta är metoden lämplig för att påvisa krigets komplexitet och stora antal

faktorer d v s uppnå insikt i krigskonstens tillämpning. Denna tillämpning har lika nära kopplingar till problembaserad inläring, PBL, som case-metodik. Fallstudier kan användas inom både forskning och utbildning. Möjligen har forskning behov av mer generella resultat medan man i utbildning behöver åskådligöra komplexitet i ex krigföring.³⁵ Att använda forskningsmetoder inom högre utbildning är naturligt och förekommer exempelvis vid uppsatsskrivande. Fallstudier används som en utbildningsmetod av ett flertal högskolor, t ex Göteborgs universitet, Uppsala universitet och Kalmar högskola.³⁶ Tillämpningar skiljer sig dock beroende på ämne eller disciplin vilket är naturligt.

Taktikutbildning kräver metoder i utbildning som stimulerar officerare i självständigt tänkande och ett kritiskt förhållningssätt. Fallstudiemetodik med rätt tillämpning som gynnar ett problembaserade förhållningssätt är en lämplig sådan metod. Med det krävs att utbildare är medveten om målet med lärandet. Att enbart läsa historia generellt ger enbart en yta och inget djup i ämnet. Det historiska exemplet måste alltså kompletteras med en problemfrågeställning som tvingar den studerande att fördjupa sina kunskaper samt se sammanhang och komplexitet i krig.

Carl von Clausewitz nämner fyra fall där vi kan lära av historiska exempel. För det första kan man använda ett exempel som *förklaring* till en idé. För det andra kan det tjäna till att visa *tillämpningen* av en idé. För det tredje kan man belägga vad man påstått i de fall man vill bevisa *möjligheten* av en företeelse eller en verkan. Till slut och för det fjärde kan man dra *slutsatser* genom en fullständig redogörelse för en historisk händelse eller sammanställning av flera.³⁷ Man bör dock vara medveten om att Clausewitz även framhåller en hel

del risker och problem med historiska exempel. Det gäller att utnyttja dem väl för att kunna dra rätt slutsatser.

När en officer börjar sin utbildning på grundnivå är han/hon ca 20 år och på avancerad nivå ca 40 år. Detta förhållande påverkar naturligtvis utbildningen i taktik. Lärandet i de olika livsåldrarna är kvalitativt olika. Identitetsutveckling är viktig i yngre åldrar och i vuxenåldern är lärandet i grunden selektivt eftersom man i den åldern inte kan lära sig allting utan andra förhållanden i livet påverkar såsom familj och arbete.³⁸ Detta förhållande påverkar lärarrollen eftersom det blir stor skillnad på att utbilda en 19-årig kadett jämfört med en 42-årig major. Båda ska dock lära sig taktik men med anpassade pedagogik.

En viktig del av utbildning i taktik är att de studerande delger varandra sina erfarenheter. På de högre utbildningarna har de studerande officerarna mångårig yrkeserfarenhet utifrån olika funktionskompetenser. Denna resurs för erfarenhetsbaserat lärande är unik och en viktig roll för taktikläraren är att stimulera de möjligheter som erfarenheter innebär. Erfarenhet gör att de studerande har ett kritiskt förhållningssätt, de tar inte till sig allt de läser eller hör.³⁹ Erfarna studerande, vilket är positivt, kan därmed vara en utmaning för läraren. Ny kunskap kan komma i konflikt med tidigare erfarenheter så att den nya kunskapen tillbakavisas.⁴⁰ Ödmjukhet och lyhördhet är därför en viktig del i rollen som taktiklärare.

Militär officersutbildning är en professionsutbildning där både lärare och studerande har samma yrke. Ofta har man dessutom tjänstgjort tillsammans vid förband eller missioner. Detta skapar en kollegial läromiljö som är en styrka men som också ger utmaningar. Kraven på den militära läraren är höga och de studerande är snabba på att ge både positiv men även negativ kri-

tik. Ett hinder för lärande kan vara att de studerande har en hel del förutfattade uppfattningar och kunskaper med sig redan vid starten. De har en förståelse som gör att de anser sig ha en förståelse för något och därför inte lägger märke till ny kunskap.⁴¹

Det finns även stora inslag av ”tyst kunskap” inom den militära professionen, d v s man besitter kunskap utan att kunna uttrycka den språkligt.⁴² Denna omedvetna del av lärandet är också en del av lärarrollen i taktikutbildning. Idag måste en lärare i taktik vara medveten om att beroende på de idag varierande förkunskaperna så har inte alla studerande samma ”tysta kunskap”, alltså när en grupp står ”tyst” och betraktar en lägeskarta, skenbart nöjd, så måste läraren aktivt kontrollera vilken förståelse de studerande individuellt har.

Reflektion är en bra metod som kan användas för att värdera vad de studerande egentligen har lärt sig. Reflektion eller eftertanke är en del av det kritiska tänkandet och ett sätt att problematisera.⁴³ Vad har jag lärt mig och varför har jag lärt mig det? Detta är två bra frågor som man bör låta ingå regelbundet i läroprocessen.

Lära om taktik innebär att den officer som antar utmaningen att bli taktiklärare måste ha en personlig god erfarenhet och kunskapsbas i yrket samt vara insatt i gällande doktriner och reglementen. Denna ”bas” är en förutsättning för att det ömsesidiga förtroendet mellan den studerande och läraren ska fungera. Taktikläraren behöver alltså vara en god officer och förebild för sina yngre kollegor. Vilket innebär att Försvarsmakten noga behöver välja de officerare som ska tjänstgöra som lärare. Taktikläraren behöver dessutom vara bildad och beläst i ämnets teoretiska delar samt insatt i forskningsläget.

Det krävs pedagogisk utbildning och träning för en taktiklärare liksom för andra

högskolelärare. Många av de högskolepedagogiska metoder som används vid civila högskolor är tillämpbara även militärt, de bygger på forskning och är beprövade. I grunden är människans förmåga att lära troligen lika oavsett yrke eller bakgrund. Men taktikläraren måste förstå hur metoderna ska användas vid militär utbildning samt kunna utveckla och anpassa dem vid behov.

Det krävs även träning i att använda de beprövade metoderna inom militär pedagogik. Vi vet att mycket kunskap är på väg att försvinna eller har försvunnit på grund av Försvarmaktens stora förändringar de senaste 20 åren. Tidigare ärvdes denna kunskap inom institutionerna. En ny taktiklärare behöver minst ett-två års handledning för att kunna tillämpa beprövade metoder i ämnet. Vi behöver därför dels genomföra utbildningshistorisk forskning för att säkerställa att empirin inom den militära utbildningsmetodik inte försvinner. Det behövs även forskning och utveckling av de metoder som idag används och mycket kan säkert göras genom samarbete med andra liknande utbildningar.

Sammanfattning

Taktik är en central del både för arméns förmåga och utveckling samt i de kurser i krigsvetenskap som genomförs på FHS. Området taktik är omfattande och denna text förklarar inte vad taktik är utan försöker endast öka förståelsen för lärandet om taktik. Vad innebär det att lära om taktik, finns det särskilda pedagogiska utmaningar att förhålla sig till?

Det finns flera definitioner av begreppet taktik och gemensamt så handlar de om hur stridskrafter används eller stödjer strid. Taktik är inte bara praktik, det finns även en utvecklad militärteori som kan användas

som stöd i utbildningen. Teorin ökar förståelsen för de faktorer som påverkar taktiken samt tränar det kritiska förhållningssättet. Sammanfattningsvis kan taktik beskrivas med att officeren behöver tränas i att tänka och välja medel och metoder för att genomföra strid eller stöd av strid. Detta kräver ett livslångt lärande.

Applikatoriska exempel, applex, är en grundläggande metod i taktikutbildning. Pedagogiken avser tillämpningen i praktiken av inhämtade kunskaper och är en problemlösande läroform. Metoden används även inom andra militära metoder såsom krigsspel, stabsövningar och fältövningar. Applex är då den grund de andra metoderna bygger på. Realism och trovärdighet är viktigt för att den studerande ska känna engagemang och intresse för lärandet.

Det finns ett antal planeringsmetoder för att lösa militära problem. När metoderna används i taktikutbildningen bör läraren undvika att enbart fokusera på metoden. Innehållet i lärandet är det viktiga och att den studerande kan fylla metoden med relevant innehåll. Förmågan att lösa problem d v s tänka och välja är centralt i taktik.

En lämplig tankemodell när ett applex ska konstrueras är att den studerande ska ställas inför ett dilemma d v s att välja mellan flera möjliga lösningar.

Beroende på vilken nivå officerare tjänstgör på så behöver de kunna lösa olika taktiska problem. Denna nivåskillnad skapar behovet av progression inom taktikutbildningen. Progressionen innebär att de studerande ska kunna bygga vidare på sina kunskaper och färdigheter och att det på de högre nivåerna finns ett ökat djup samt komplexitet. Militär progression och utbildningar har av tradition varit kopplad till de olika förbandsnivåerna. Idag behöver detta utvecklas och lärandemål i kursplaner måste avvägas så att progressionen fungerar.

Progression i taktik kan även uttryckas med stöd av militärteorin.

En viktig del av utbildningen i taktik är de studerande officerarnas erfarenheter. Denna erfarenhetsbaserade inläring ger både möjligheter och utmaningar för lära- ren.

Det finns ett antal utbildningsmetoder inom högskolevärlden som är tillämpbara även vid utbildning i taktik. Problembaserat lärande, PBL, och case- eller fallstudier är två metoder vars principer gynnar lärande i taktik. Officerens behov av förmåga till självständigt tänkande och kritiskt förhåll- ningssätt ger att en problembaserad inlä- ring alltid bör eftersträvas.

Lärarrollen i taktik innebär att officeren förutom att vara en god officer och före-

gångsman även behöver ha en god pedago- gisk förmåga.Handledarrollen är central och kräver både omdöme och ödmjukhet. De militära utbildningsmetoderna behöver dels dokumenteras samt fortsatt utvecklas. Lärare i taktik behöver kontinuerligt tränas och kompetensutvecklas i både militära som civila pedagogiska metoder.

Att lära om taktik är att *träna* en kollega i att *tänka och välja* för att lösa en komplex militär uppgift. Detta innebär att även tak- tikläraren måste tänka och välja de medel och metoder som bäst gynnar denna process med lärandet i fokus.

Författaren är överstelöjtnant och verksam som huvudlärare i markoperationer vid Försvarshögskolan.

Bilaga 1

Processen att ta fram ett applex kan beskrivas enligt följande:

1. Analysera utbildningsbehovet utifrån de studerandes förkunskaper och erfarenheter. Analysera även vilka lärandemål som ska uppnås. Hur hänger denna utbildning ihop med övrig progressionen. Vad ska de studerande lära sig?
2. Indela de studerande i grupper utifrån deras kompetenser. Gruppen ska ha en jämn fördelning av olika kompetenser avseende system och funktioner.
3. Ta fram en taktisk idé för applexet. Vad vill vi belysa utifrån ett taktiskt perspektiv? Finns det någon del av militärteorin eller de taktiska grundprinciperna som särskilt ska belysas.
4. Välj miljö och terräng som passar till vald taktisk idé. Beställ kartor och andra geografiska verktyg.
5. Genomför en rekognosering i fält med andra lärare i den valda miljön. Diskutera och pröva den taktiska idén. Vilket taktiskt dilemma ska de studerande ställas inför? Relatera även till de pedagogiska lärandemålen i kursplanen. ”Brainstorma” och tänk fritt.
6. Utveckla ett grundscenario som beskriver bakgrundshistoria och fakta. Använd om möjligt riktig bakgrundsfakta avseende geopolitiska förhållanden. Undvik ett alltför omfattande material. Samma grundscenario kan ofta användas till flera olika applex. I grundscenariot ska det finnas en beskrivning av motståndaren. Scenariot måste vara relevant och intressant för de studerande.
7. Utveckla order och planer. På lägre förbandsnivå är kraven låga och omfattning kan vara liten. En enkel taktisk order med tydlig uppgift och tilldelade resurser räcker ofta. Högre chefs syfte och uppgift måste alltid framgå. För högre förbandsnivå är detta arbete omfattande och kräver tid samt arbete. På denna nivå behövs bl a en skedesvis beskrivning av högre chefs plan med delsyften samt bilagor med inriktningar och uppgifter för de olika funktionerna.
8. Diskutera med andra lärare den uppgift som de studerande ska lösa. Hänger applexet ihop? Är problemen relevanta?
9. Genomför applexet med de studerande. Var aktiv och flexibel under genomförandet, detaljer kan behöva justeras efterhand.
10. Utvärdera applexet efter varje genomförande. Vad kan utvecklas? Värdera mot lärandemålen.

Noter

1. Arméinspektör och Armétaktisk chef
2. Försvarsmakten, RMO förhandsutgåva 2010.
3. Försvarshögskolan, Ämnesplanen före krigsvetenskap, överarbetad 2010-11-16. s 1.
4. Med hänsyn till min egen bakgrund som arméofficer så kommer jag att utgå från ett arméperspektiv, men texten är i grunden generell.
5. Minst sedan tidigt 1800-tal.
6. Definierad bl a i *Svensk militär doktrin och Militärteoriens grunder*, Försvarsmakten 2003.
7. Det reglemente som föregick RMO och avhandlade taktik på högre förbandsnivå.
8. Reglemente för Markoperationer, RMO, förhandsutgåva, Försvarsmakten, 2010, s 65.
9. Clausewitz, Carl von: *Om kriget*, översättning Hjalmar Mårtensson, Klaus-Richard Böhme och Alf W Johansson, Bonniers, Stockholm 2002.
10. Flygvapnet, armén och marinen.
11. Baudin, Arne: *Taktik*, Försvarshögskolan, Stockholm 2010.
12. Ibid
13. Enligt PM om teoretisk taktik framtaget vid Militärhögskolan, Stockholm 1985.
14. Svenska Akademien. SAOB spalt: A2032; tryckår: 1900
15. Planering om hur svenska stridskrafter ska användas i krig.
16. Ramsden, Paul: *Learning to teach in higher education*, RoutledgeFalmer, London 2003, s 93.
17. Försvarsmakten, Metodhandbok ledning bataljon, 2007.
18. Bjereld, Ulf; Demker, Marie och Hinnfors, Jonas: *Varför Vetenskap*, Studentlitteratur, Lund 2002, 2009, s 120.
19. Metoder för planering eller bedömande.
20. Illeris, Knud: *Lärande*, Studentlitteratur, tryckt i Polen, 2001, 2007.
21. Op cit, not 16, s 19.
22. Motsvarar de engelska begreppen: Time, Space and Forces.
23. Op cit, not 9, s 163.
24. Widén, Jerker och Ångström, Jan: *Militärteoriens Grunder*, Försvarsmakten, Stockholm 2004, s 177.
25. Op cit, not 9, s 64.
26. Försvarsmakten organisation t o m början av 1990-talet.
27. Op cit, not 3, s 2.
28. Manövertänkande eller manöverteori är grunden för Svensk militär doktrin.
29. Op cit, not 18, s 31.
30. Bron, Agnieszka och Wilhelmson, Lena (red): *Lärprocesser i högre utbildning*, Liber, Malmö 2005, s 166.
31. Ibid, s 166.
32. Ibid, s 170.
33. Op cit, not 16, s 94.
34. Op cit, not 30, s 172-175.
35. Samtal med professor Gunnar Åselius, 2011-01-11.
36. Exempel är en rapport om pedagogiska erfarenheter från fallstudiekursen i hållbar utveckling av Elisabeth Undén, Handelshögskolan, Göteborgs universitet, april 2010.
37. Op cit, not 9, s 136.
38. Op cit, not 20, s 252.
39. Op cit, not 30, s 105.
40. Ibid, s 115-116.
41. Op cit, not 20, s 183.
42. Ibid, s 31.
43. Ibid, s 86.